

Весна СЕКУЛИЋ

ИСТОРИЧНОСТ ТЕМА И МЕТОДОЛОШКИ ПОСТУПАК АТАНАСИЈА УРОШЕВИЋА

Аутор настоји да у делу А. Урошевића утврди и покаже историчност. Она се огледа у методолошком поступку и одабиру тема. Историчност методолошког поступка огледа се у слагању одабраних догађаја по временској оси. Иако је А. Урошевић по својој вокацији етнолог, теме његових радова су разноврсне. Да ли је нека тема исторична или не, прилично је тешко утврдити. Историчност одређујемо на основу полазишта и исходишта рада и на основу коришћених извора.

Кључне речи: Атанасије Урошевић, историчност методолошког поступка, етнологија

У свом обимном делу Атанасије Урошевић је обрадио теме различите садржине и карактера. Неретко су то теме из историје, односно теме које својим садржајем обрађују неки историјски домен. И онда када тема није таквог карактера, А. Урошевић јој прилази исторично¹ –

¹ Рад нема карактер теоријског и не жели да улази у проблематику термина историцизам, историзам и историчност, који ће овде бити коришћен и који код неких историчара и, чешће, код социолога има пежоративни призив. Овде, пре свега, мислимо на К. Попера и његово дело *Беда историцизма* (К. Попер, *The Poverty of Historicism*, London 1957). У његовим текстовима историцизам обухвата како доктрине које историју изједначавају са науком, тако и оне које их јасно разграничавају. Историцизам је описан као „приступ друштвеним наукама који полази од историјског предвиђања као њиховог главног циља“ (Е. Х. Кар, *Шта је историја*, Чачак – Београд 2001, 67). Исаија Берлин напада „историцизам“ Хегела и Маркса због тога што, ту-

пратећи њен развој од настанка, ако је то могуће, или раних почетака до времена у којем пише. То свакако није историјска обрада. Она захтева много више детаља, ретко која тема обухвата тако широк временски распон, коришћење извора и њихово критичко тумачење. Ово не значи да А. Урошевић није користио историјске изворе и да их је некритички преузимао, већ да је изворима прилазио преко радова историчара и, да се, пре свега, није задржавао на њиховом опису и критички. То се, уосталом, и не очекује јер се у темама из етнологије и антропогеографије историјски извори користе посредно, као помоћне науке. Када су у питању извори коришћени у „чисто“ етнолошким радовима, примећујемо сасвим другачији приступ. Најбољи пример су радови „*Издајство“ косовских Бабушана*² и *Једна традиција о пореклу Арбанаса*,³ у којима А. Урошевић упоређује више варијанти прича које је забележио, настојећи да им да најприхватљивије тумачење.

мачећи поступке на каузалан начин, поричу слободну људску вољу. Они се окрећу против детерминиста који, по њиховом тумачењу, негирају улогу случаја у историји. Ово су главне замерке „историцизму“. Збрку уноси и разлика коју Попер прави између термина историцизам и историзам. М. С. Д’Арси користи реч историцизам као еквивалент за „филозофију историје“.

Не улазећи у детаље ове расправе, о чему су написни бројни радови, даћемо само појашњење нашег схватања термина историчност који ће бити коришћен у опису приступа А. Урошевића темама из његовог научног опуса.

Радови Атанасија Урошевића расути у бројним часописима објављивани су од 1929. до 1987. године. Најобимнији рад представља студија *Косово*, објављена први пут у Београду 1965. године. Репринт издање се појавило 1990. у Приштини. Већина осталих радова, мањих по обиму али не мање важних, прештампани су и објављени у књизи *О Косову*. Овај зборник изашао је, према ономе што пише на корицама књиге, у Приштини и Гњилану 2001. године, али је јасно да се институције које су га објавиле (Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић“, Институт за српску културу и Књижара „Свети Сава“) налазе ван својих седишта – Приштине и Гњилана.

За наш рад су коришћене ове две публикације, али ће увек када се говори о неком раду из зборника *О Косову* бити назначено где је он први пут био објављен.

² Рад је објављен у: Јужни преглед, бр. 10, Скопље 1938, и А. Урошевић, *О Косову, антирройгеографске студије*, Приштина – Гњилане 2001, 166–169.

³ Гласник Скопског научног друштва (даље Гласник СНД), књ. V, Одељење друштвених наука (даље ОДН) књ. 2, Скопље 1929, 311–312, и *О Косову*, 1–3.

Задатак овог рада је да покаже методолошки поступак у раду А. Урошевића, који је умногоме сличан поступку историчара, а понекад и исти, што нас наводи на закључак да такав метод назовемо историчним.

*

Ако се вратимо на научни корпус А. Урошевића, који великим делом представљају радови везани за Косово, учачамо разноврсност тема по свом карактеру. Ако се користимо **насловом** да одредимо карактер теме, можемо их сврстати у више области.

Теме *историјске* садржине су: На чијим је развалинама подигнута садашња римокатоличка црква у Јањеву?, Најстарије светосавске свечаности у Јужној Србији, Прва школа за наше католике у Летници, Путовање Влатка Косаче из Цариграда у Дубровник у XVI веку, Аграрна реформа и насељавање, Трговина до XVII века, Приштина у прошлости и сада, Из живота католичких грађана Јањева, Летнице, Новог Брда и Трепче у XVI веку, О исчезлом селу Куманову на Косову, Први турски спахилуци на Косову, Једна занимљива молба дубровачких грађана са Косова папи Гргуру XIII, Успомена на дане ослобођења Гњилана у Првом балканском рату.

Историјске и историјско-уметничке теме: О манастиру Убошцу, Осматрачнице на арбанашким кућама и дворишним оградама, Прошлост Муратовог турбета на Косову.

Теме из *етнологије*: Једна традиција о пореклу Арбанаса, Читаџи, Гостопримство и гостољубље у гњиланском крају, О арбанашким фисовима у Јужној Србији, Двоверство међу Арбанасима, Остаци ропства међу Черкезима на Косову, „Издајство“ косовских Бабушана, Један нов пример двоверства, О племенским особинама Арбанаса на Косову и преношење племенских имена на друго становништво, Нешто из међусобних односа и утицаја етничких група у косовској котлини у прошлости, Трагови робовласничког система код Черкеза на Косову.

Антропологијске студије: Гњилане, Качаник, Католичка жупа Црна Гора у Јужној Србији – Летничка жупа, О Вучитрнској Шаљи, Јањево, Урошевац, варошица на Косову, Вучитрн, Шарпланинска жупа Сиринић, Приштина, Косовска Митровица, Липљан и, наравно, најобимнија и најобухватнија од њих – Косово.

Радови из *демографије*: Стара црногорско-херцеговачка досељеничка струја на Косову, Колико је полуномадско сточарење Албанаца утицало на етнички поремећај Косова, О етничким променама на Косову у време турске владавине.

Географски радови: Косово у главним географским карактеристикама, Јован Цвијић као студент побио је тачност Бечког војног географског института у погледу висине Љуботена, Бифуркација Неродимке.

Радови *ономастичке* природе: Из топономастике косовских предела, Топонимија као извор за историјску географију и етнологију, Имена неких средњовековних личности и родова са Косова и Метохије у њиховим садашњим топонимима, Српске и албанске речи за појмове о неким хидрографским објектима на Косову.⁴

Ова подела урађена је условно као полазиште изради овог рада. Условна је из више разлога:

– Урађена је само на основу наслова, али рад својом садржином може изаћи из оквира наслова. Његов садржај може показати да је већи део рада тематски другачије природе;

– Поједини наслови говоре да је рад у вези с две дисциплине или са више њих. Најбољи примери за то су антропогеографске студије. Својим једноставним именима оне не говоре о каквој се теми ради. Могу бити историјске, географске, етнолошке. На неке од ових А. Урошевић се враћао више пута: *Пришћина у прошлости и сада* и *Пришћина*, на пример. Томе што смо ми прву од ових сврстали у тему историјске садржине разлог је реч *прошлост*, која не значи по аутоматизму да тема има историјски садржај. Другу смо сврстали у *антиројогографске студије*, на основу неких других сазнања јер тема у наслову нема ближу одредницу. У претходном примеру то су речи *прошлост* и *сада*;

– Поједини радови унутар неке од категорија могу имати поткатегорију. Тако се може говорити о радовима историјско-економске тематике: Први турски спахилуци на Косову, Трговина до краја XVII века, Остаци ропства међу Черкезима и др. Можемо говорити и о радо-

⁴ Ова условна тематска подела урађена је на основу радова сакупљених и објављених у: А. Урошевић, *О Косову*, Приштина – Гњилане 2001, и А. Урошевић, *Косово*, Приштина 1990. Ближи подаци о месту и времену објављивања радова сакупљених у зборнику *О Косову* наведени су испод сваког рада.

вима економско-демографским: Аграрна реформа и насељавање, на пример.

– Иако је речено да је подела извршена само на основу наслова, ипак се није могла дословно спровести. Наслови радова који за предмет имају неки географски појам (Гњилане, Качаник, Вучитрн, Јањево, Приштина, Косовска Митровица, Липљан, О Вучитрнској Шаљи, Урошевац, варошица на Косову, Шарпланинска жупа Сиринић) по себи не говоре да ли је рад географског или неког другог карактера.

Циљ поделе није да се радовима да неко одређење и класификација, већ да истакне разноврсност и, како би данас рекли, интердисциплинарност радова А. Урошевића, што га поставља испред свог времена. Овакав карактер радова носи у себи и историчност. Историчност сама по себи не мора бити услов за интердисциплинарност, али ни обротно.

Међутим, пре него што покушамо да историчност докажемо, морамо се осврнути на само значење термина. У склопу развоја историјске науке и њеном разграничењу са осталим друштвеним наукама развијала се и теорија историје. Њоме су се више бавили филозофи и социолози него „историчари од заната“, па је ова друштвена дисциплина, у зависности од тога ко се њоме бавио, добила различито име: филозофија историје, теорија историје, методологија (у најширем значењу). Ови теоретичари су у циљу научног одређења предмета, циљева и задатака историје често уносили конфузност оригиналним или створеним терминима. Неки од њих су чак попримали и пежоративна значења.

Атанасије Урошевић није био од те врсте научника. Он је био научник на терену. Бележио је разне догађаје, све оно што му се учинило занимљивим за науку или за појашњење тренутне ситуације. У том циљу проблему је прилазио са пуно елана, али максимално опрезно. Ради разјашњења проблема тражио је његове узроке. Покушао је да проблем разреши у потпуности, па је полазио од његовог најранијег (њему познатог) појављивања у прошлости, пратећи га до времена проучавања, наравно – у складу са својим могућностима, јер „Људски дух не може да обухвати континуум прошлости“.⁵ Неко ће овакав поступак назвати каузалношћу, ми га именујемо историчност, сматрајући да је тај тер-

⁵ Е. Нејгел, *Најчешћи проблеми исцртавања у историји*, у: М. Печујлић, *Методологија друштвених наука*, Београд 1982, 469.

мин шири и да се не може свести на просту каузалност која често подразумева и детерминизам.⁶

Историчност не поистовећујемо са детерминизмом, али учожавамо његову везу и блискост са каузалношћу. То је чињеница која прати развој људске цивилизације и људског сазнања од најранијег времена. И када је знање било на ниском „научном“ степену развоја, људи су тражили узрочност. У почетку су је налазили у боговима. Међутим, још је Полибије приметио: „Где год је могуће открити узроке онога што се дешава, човек не би требало да прибегава боговима“.⁷ Неоспорна је чињеница да се човек рађа у друштву, да се рађа у историји и да је *свесћан* тога. Из те свесности произилази његово трагање за претходним. Што су ишли даље у прошлост, то је она била несигурнија (ништа мање него будућност), а збрка у човековој глави већа. Због тога историчари и филозофи историје покушавају да унесу неки ред у протекло искуство човечанства, настојећи да открију *узроке историјских догађаја* и законе који су њима управљали. Али то не раде само они. И „обичан“ свет најобичнијим догађајима тражи узрок. Када не може да га пронађе, осећа се изгубљено. То је најбоље описао Франц Кафка. Кошмарна атмосфера његових романа⁸ почива на чињеници да се у њима све дешава *без видљивог узрока* или *узрока који би се могао докучити*. Ово води потпуној дезинтеграцији људске личности која је изграђена на претпоставци да догађаји имају своје узроке и да се један број тих узрока може сазнати како би се у људској свести формирао довољно кохерентан модел прошлости и садашњости. Прошлост и садашњост су повезане и узајамно условљене. Последице из прошлости делују на садашњост.⁹

Атанасије Урошевић полази управо од тога. Његово тражење узрока одређеној појави у прошлости можемо таквим сматрати. Он прати след збивања везаних за неку појаву, догађај, проблем. Понекад од тога прави модел понашања, а понекад је то само ређање претходних догађаја. Сматрамо да га то води у историчност, односно истори-

⁶ Претеча оваквом схватању у развоју људског духа била је идеја историјске еволуције коју су први прихватили Вико, Монтескје, Волтер и Хердер (*Речник књижевних термина*, Београд 1985, 288).

⁷ Наведено према Е. Х. Кар, *Шта је историја*, 55.

⁸ Романи *Процес* и *Замак*.

⁹ З. Делетић, *Методика научног рада у историографији*, Приштина 2000, 86.

зацију проблема. Да бисмо избегли негативна тумачења ових и оваквих термина, можемо то назвати „објашњење“ или „интерпретација“, „логика ситуације“ или „унутрашња логика догађаја“. Како год то назвали, чињеница је да је овакав метод А. Урошевића од њега створио великог научника, чији је рад, данас, незаобилазан у проучавању прошлости појединих области Косова за: историчаре, етнологе, географе, демографе, антропологе, економисте.

Историчност као метод у радовима А. Урошевића најбоље се може видети у обимом већим радовима, у антропогеографским студијама, које садрже изграђен методолошки поступак. Она се огледа у насловима поглавља и њиховом распореду. Садржај тих поглавља још више говори о историчности у поступку. Називи и ред поглавља су следећи:

1. Положај
2. Постанак и прошлост
3. Топографски развитак
4. Тип вароши (Тип)
5. Тип куће (Кућа)
6. Економски развитак (Економске прилике, Привредне прилике)
7. Становништво
8. Културне и друштвене прилике

Овакав распоред аутор је примењивао код радова посвећених појединим варошима и од њега је ретко одступао. Поједина поглавља су изузетно испуштена, распоред промењен или дат другачији назив, али са истим значењем. Код монографија које су обрађивале веће географске области (Шарпланинска жупа Сиринић, Косово, О Вучитрнској Шаљи) грађа је распоређена другачије, обогаћена другим детаљима, пре свега географским и геолошким, а поглавље о становништву је обрађено као посебан део са детаљима везаним за сваку насебину посебно.

Увид у распоред поглавља говори о поступку који примењује и историчар. Рад садржи **просторну** и **временску датацију** и она га прати кроз више домена:

- Тип и просторни развој вароши;
- Економски развој;
- Демографски развој становништва,
- Културни развој.

Овакав поступак са становишта појединих историчара, пре свега структуралиста, А. Урошевића би сврстао у историчаре, од којих се разликује само коришћењем извора. Иако је користио историјске изворе, најчешће посредно, у овим радовима доминирају етнографски извори, нарочито за блиску прошлост и савременост. Што је прошлост даља, аутор више посеже за историјским изворима, што је и разумљиво, с обзиром на то да је традиција као извор за етнологију, подложна заборава. Дакле, **полазиште** аутора одређује карактер његовог рада. Када Атанасије Урошевић прилази раду као етнолог, антрополог, географ или ономастичар, што се види из **коришћених извора**, рад поприма такав карактер, без обзира на то што по садржају представља интердисциплинаран рад. Историјски подаци које користи говоре о историчности проблема: проблем настаје у прошлости, развија се током ње и егзистира у садашњости, односно у време настанка рада.

Истим принципом добијамо и теме које су историјске. Када је **полазиште и исходиште** рада у **прошлости** и још ако је тај рад заснован на историјским изворима, говоримо о раду са историјском тематиком: проблем настаје и завршава се у прошлости. Садашњост ако и има неке везе са њим није предмет проучавања, нити се то из рада види. Ако је **полазиште** рада у **прошлости** а **исходиште** у **времену савременом** настанку рада и ако аутор за блиску прошлост није користио историјске изворе, у том случају можемо говорити о раду из етнологије, антропогеографије и сл. Према томе, два момента одређују карактер рада. Они се допуњују и самостално се не могу користити за одређење карактера рада. Ти momenti су:

1. Полазиште и исходиште проблема обрађеног у раду
2. Коришћени извори.

На примеру из научног корпуса А. Урошевића то изгледа овако. У раду *Путовање Влајка Косаче из Цариграда у Дубровник у 16. веку*¹⁰ радња **започиње и завршава** се током XVI века. **Извор** коришћен за израду овог рада је текст путописа на италијанском језику, који се чува(о) у Ватиканском архиву, објављен 1935. године од стране бугарског историчара Ивана Дујчева, и који описује путовање Влатка Косаче и његовог сапутника из Цариграда за Дубровник. Бугарском истори-

¹⁰ Рад је објављен у Гласнику Српског географског друштва, св. XXII, Београд 1936, и *О Косову*, 100–104.

чару нису биле важне особе које путују, већ се усредсредило на места кроз која су путници прошли у Бугарској и, делимично, у нашој земљи, па је путник остао неидентификован.

Атанасије Урошевић захваљујући радовима других историчара, пре свега Л. Талоција, Р. М. Грујића и К. Жиречека, путника идентификује као Влатка Косачу, чије је име записано у путопису. Аутор даје и појашњење да се ова особа не сме идентификовати са херцегом истог имена који је владао Херцеговином средином XV века и који је умро на Рабу 1489. године. Путник из рада који наводимо помиње се у документима између 1550. и 1574. године, унук је старога херцега и живео је у Венецији.

За други пример можемо узети било коју антропогеографску студију, *Приштина*,¹¹ на пример. Ако применимо исте принципе долазимо до следећег. **Полазиште** рада налази се у дубокој **прошлости** – време римске и византијске власти. Од овог времена до времена у којем врши истраживање (середина XX века), аутор прати развој Приштине кроз домене које смо поменули (Тип и просторни развој вароши, Економски развој, Демографски развој становништва и Културни развој). Дакле, **исходиште** није у прошлости, већ је **савремено** настанку рада.

Ако се осврнемо на карактер извора, сви су коришћени **извори** до XX века **историјског карактера** и користе се посредно. Завршни део рада, међутим, користи изворе које је аутор сакупио на терену. Извор је **сећање** старих људи, посебно у погледу порекла становништва, нема потврду у документима и не може се пратити са поузданошћу у прошлости. Све то рад не карактерише историјским, али се у њему осећа историичност методолошког поступка, на шта наводе коришћени извори и литература. Аутор их користи следећим редом:

Прво су археолошки налази из времена Римљана, следе општепознати подаци из средњовековне прошлости које аутор преузима од К. Жиречека. Овај период се завршава освајањем од стране Турака.

Сада настаје доба сиромашно изворима. Аутор користи њему доступне, то су путописи писаца, објављени у литератури. Њихов редослед је следећи: Константин из Островице (Јаничар, 1485), Ф. Петанчић (1502), Хаци Калфа (Ћатиб Челебија, прва половина XVII века),

¹¹ Зборник радова Етнографског института САНУ, књ. II, Београд 1951, *О Косову*, 251–286.

Евлија Челебија (1660), др Браун (1669), фелдмаршал Ветерани (1689), генерал Шметау (1737), барон де Гамер (1811), Антоан Вас (1812), Ами Буе (1838), Јукић (1852), Гиљфердинг (1857), Ј. Г. фон Хан (1858), Менкени и Ибри (1863), Ив. Иванић, М. В. Веселиновић, Б. Нушић, Т. П. Станковић (крајем XIX века).

За XX век, већ преовладавају извори типа традиције, анкете и сл. Тако аутор даје тачан број и врсту занатских радњи без писаног извора.

Овако поређани извори немају за циљ да покажу исцрпност њиховог коришћења, већ да покажу хронолошки ред којим прате развој проблема и методолошки поступак аутора.

Примери овакве врсте срећу се у сваком раду А. Урошевића.

*

Када на крају резимирамо, видимо да историчност у делу Атаназија Урошевића одређују чињенице:

- методолошки поступак,
- садржај теме,
- специфичност историје као науке.

Овакво одређење приступа А. Урошевића условљено је блискошћу и научних дисциплина којима се бавио. Иако по неком одређењу „историја прави попис времена, (а) етнологија попис простора“¹² то није једноставно одвојити. Истакли смо да историчар поред временске датације обавезно даје и просторну. Међусобна блискост друштвених наука¹³ одређује их тако да оно што је за поједине науке извор првог реда – у другим се користи као посредни извор.

Историчност аутора види се у његовом поступку. Ради појашњења савременог догађаја он задире у прошлост. Историјске догађаје одабира и ређа по оси времена. На овај начин догађај садржи промену. Ланац догађаја даје смисао низању промена, који има сврху и циљ да објасни догађај у садашњости.

Историчност поступка А. Урошевића одређена је и обрадом тема из историје и његовим интердисциплинарним приступом. Мада код не-

¹² Ф. Фире, *Радионица историје*, Нови Сад 1994, 117.

¹³ О блискости и разликама међу друштвеним наукама види: Ф. Бродел, *Синеси о историји*, Београд 1992, 83–305, посебно 83–189.

ких теоретичара историје (и других друштвених наука) постоји јасна подела подручја етнологије насупрот историји: „неписано насупрот писаном, непокретно насупрот промени“,¹⁴ А. Урошевић је поступио супротно. Комбинацијом једних и других извора, у мери колико је то могуће, дошао је до новог квалитета.

Специфичност историје као науке огледа се у њеној полиморфности, због чега јој је немогуће одредити циљ. Јасније обресе дају јој више њени „противници“ него „присталице“, па зато утицаји које историјска наука врши на друге дисциплине дају јој призив „свуда присутне“.¹⁵ Тако и у делу А. Урошевића. Присутна историчност постоји као *веза и пријовесѝ* између садашњости и статичности етнолошких мотива и њихове покретности у прошлости.

Vesna Sekulić

HISTORICITY OF TOPICS AND METHODOLOGICAL DEVICE
OF ATANASIJE UROŠEVIĆ

The author strives to establish and present the aspects of historicity in the work of Atanasije Urošević. The problem of historicity lies in Urošević's methodology and in the choice of topics. The historicity of his methodological device comes from matching the chosen events according to the chronological axis. Even though Urošević was ethnologist by his education, his topics are numerous, and it is not easy to conclude which of them is historical. We define what historicity is according to our resources.

Key words: Atanasije Urošević, Historicity of Methodology, Ethnology

¹⁴ Ф. Фире, нав. дело, 120.

¹⁵ О овим утицајима и „потреби“ историје вид.: Ј. Кока, *О историјској науци*, Београд 1994, 13–21.

Средњини одбор
 Друштва Црвених Крстова
 Југославије
 Главна заробљеничка комисија
 Р.бр. 44616
 22-III-1946 год.
 Београд

У л о с р е н о е

Урошевић Крсте Д^н Ананасије рођен 14. IV. 1898
 у Топлану, срез Топлано, дук. Умкер. — рез. бач. боруз.
 Штаб Ибар, див. заробљен је 7-IV-1941 год. у Умкеру
 од стране немачке војске и одведен у немачко заробљеништво.
 Као ратни заробљеник регистрован је бр. 871.
 1733 у Орлази ХС. Заробљеништво је ослободило на дан
 16-IV-1945 год. од стране британске војске из St. 354.

Ово уверење израђује се именованом на основу података
 којима располаже Главна заробљеничка комисија
 Средњини одбор Друштва Црвених Крстова Југославије.

Уверено се израђује по листу убитих код надлежних власти.

За Црвена Крста Југославије

Самарчић Лаза с. р.

Да је прет...

авне организације, имену
 за личну употребу
 и др. Франциски
 Крстошевић